AMBIGUIZAREA CA STRATEGIE NARATIVĂ ÎN PROZA LUI INGO SCHULZE

Cristina GROSSU-CHIRIAC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The article presents the narrative structure of the novel „The Righteous Murderers" by contemporary German writer Ingo Schulze. The novelist resorts to ambiguisation, as intentional provocation of ambiguity, this being the narrative strategy fully fitting the ever-changing trends of today's world.*

Keywords*: Ambiguisation, narrative strategy, multiple narators, contemporary German literature.*

Scriitorul german Ingo Schulze (n. 1962) este una dintre vocile cele mai sonore ale literaturii germane contemporane. Născut la Dresda, în anul 1962, și-a petrecut copilăria și tinerețea în RDG. A participat activ la evenimentele care au condus la reunificarea Germaniei, a cunoscut și Estul și Vestul, și Germania unificată, a lucrat și în Rusia aproape jumătate de an, în 1993, la Sankt Petersburg, contribuind la fondarea primei publicații comerciale din oraș „Privet. Peterburg!".

Universul narativ al lui Ingo Schulze este dominat de tematica germanilor din Est și Vest, de perioada de tranziție, de schimbarea de mentalitate și paradigmă de la sfârșitul secolului trecut.

Ingo Schulze a devenit celebru datorită cărților„33 de clipe de fericire. Din însemnările aventuroase ale germanilor din Piter", „Simple Storys. Un roman din provincia est-germană", „Adam și Evelyn"ș.a. fiind traduse în peste 30 de limbi, inclusiv în română.

Romanul său cel mai recent „Die rechtschaffenen Mörder" (în română ar fi „Ucigașii drepți"), încă netradus oficial în limba română la acest moment, a ajuns în lista scurtă a nominalizărilor la Premiul Târgului de Carte de la Leipzig din 2020, prima dată în istorie desfășurat online.

În fiecare din cărțile sale, Ingo Schulze, fiind inițial în căutarea unui stil propriu, se aventurează în mod special în structuri narative deosebite, complexe, aparent încâlcite, pe mai multe niveluri, însă cu o logica a lor interioară. Autorul recurge frecvent la naratori multipli, care redau evenimentele din diferite perspective, creând o imagine de ansamblu surprinzătoare, ieșită din comun sau chiar ambiguă, așa cum este cazul romanului cercetat.

Romanul „Die rechtschaffenen Mörder", cu un titlu contradictoriu în sine, atrage atenția în primul rând prin abordarea subiectului extremismului de dreapta, și anume prin ilustrarea unei posibile variante de transformare a unui intelectual, cult, erudit, din RDG, într-un extremist de dreapta înflăcărat, fenomen actual îndeosebi în landurile din estul Germaniei, și mai ales în Saxonia, unde și are loc acțiunea romanului. În al doilea rând – din cauza personajului vrednic de interes și ciudat, or, romanul prezintă istoria plină de mister a unui anticar celebru din Dresda, personaj ficțional prin excelență, pornind din anii '50 ai secolului trecut până la începutul secolului XXI. În al treilea rând, este o carte despre cărți și lecturi, despre schimbarea radicală a semnificației cărții, în general, și a cărții tipărite, în particular, despre narațiune propriu-zis.Totuși, nu în ultimul rând, romanul este atractiv datorită arhitectonicii și strategiei sale narative incitante. Scriitorul german intenționează să atragă atenția cititorului asupra instanței narative și importanței perspectivei. Or, pentru autor rămâne esențială întrebarea:„cine este cel care povestește?", Ingo Schulze fiind conștient că cel care povestește o face într-un anume fel, construind narațiunea și plasând corespunzător accentele, deci narațiunea fiind de fiecare dată ceva construit.

Romanul este compus din trei părți, povestite de trei naratori diferiți: prima parte este cea mai voluminoasă, cuprinzând circa două treimi din roman. Este istoria, redată cronologic, în stilul unui basm, a anticarului Norbert Paulini, renumit pentru dragostea sa obsesivă față de cărți, pentru cultura sa vastă, pentru reputația și impactul său în rândul iubitorilor de cărți. Anticariatul lui Paulini din Dresda este cunoscut în toată Germania Democratică drept o oază a bibliofililor, vizitată chiar și de cunoscătorii din Vest. Iar cei care sunt lăsați să-i treacă pragul se simt admiși într-un cerc de elită.

Cu toate acestea, spre sfârșitul vieții anticarului, după reunificarea Germaniei, atunci când o dată cu căderea zidului de la Berlin se prăbușesc și reperele sale, sensul vieții lui, când nu mai există cărți interzise, cărți greu de găsit, când cărțile devin accesibile tuturor, cartea trasformându-se într-un oarecare bun de consum, când rolul său de anticar și salvator al cărților ajunge să fie inutil etc., Paulini deraiază spre extrema dreaptă, devenind spre surprinderea celor care l-au cunoscut, un naționalist, un rasist.

Istoria lui Paulini este relatată de un narator omniscient, care prin discursul său ne introduce într-o lume veche, o lume de cândva, folosind și un limbaj arhaizant fermecător. Naratorul, deși pare a fi în afara diegezei, de fapt, transpare prin câteva comentarii personale sporadice, cu efect de surpriză. Fabula este prezentată captivant, dar se încheie brusc, chiar la mijlocul dialogului, în mijlocul propoziției (în stilul lui E.T.A. Hoffmann în romanul „Părerile despre viață ale motanului Murr"), chiar în momentul în care situația pare a fi pe punctul de a se clarifica, provocând astfel o stare bruscă de suspans.

Partea a doua a romanului nu este deloc o continuare a fabulei, așa cum s-ar aștepta cititorul, ci prezintă o altă perspectivă narativă, care vine s-o relativizeze pe prima, și anume mărturia scriitorului fictiv Schultze (ortografiat cu „tz"). Este vorba de autorul manuscrisului prezentat în partea întâi. Partea a doua constituie un fel de metatext, în care naratorul prezintă circumstanțele în care l-a cunoscut pe Norbert Paulini cel „adevărat", explică de unde i-au venit ideile și care sunt motivele, care l-au determinat să scrie povestea anticarului, aici găsindu-și loc și reflecțiile sale cu privire la propria viață, devenire, scriitură, literatură. Partea a doua a romanului oferă, așadar, o altă ipostază a anticarului Norbert Paulini, marcând începutul deconstrucției personajului.

A treia parte a romanului este și mai succintă, trecând într-un următor meta-nivel – e perspectiva doamnei lector de la editură, responsabilă de manuscrisul neîncheiat, prezentat de Schultze. Aflând de moartea subită a anticarului și a prietenei sale (se prezumă că au căzut accidental de pe o stâncă), fiind totodată contrariată de anumite comportamente și afirmații ale autorului Schultze, care întârzie prezentarea integrală a manuscrisului, ea însăși pornește în căutarea unor răspunsuri. Întâlnindu-se cu unele dintre persoanele „reale" din spatele personajelor din manuscris, în încercarea de a distinge între ficțiune și realitate, naratoarea caută să-și creeze o impresie proprie și, în acest fel, implicit, dirijează și cititorul. Perspectiva doamnei lector schimbă din nou accentele, atât asupra figurii anticarului, deconstruită în continuare, cât și asupra autorului Schultze, pe care ea are motive de a-l suspecta de crimă. Totuși, cu toată determinarea sa de a descurca firele, tentativele de clarificare eșuează vădit. La finalul romanului, cititorul are multe întrebări rămase fără răspuns și, respectiv, mai multe virtualități, adică mai multe eventuale variante de deznodământ al conflictului.

Așadar, Ingo Schulze nu urmărește ideea de a-i aduce pe toți la un consens, de a oferi o soluție gratificatoare, de a clarifica lucrurile. Din contra, el recurge voit la capcane, la echivoc, la un poliperspectivism difuz, la multiplicarea punctelor de vedere, care nu clarifică, ci relativizează, intrigă, provocând cititorului mai multe semne de întrebare. Tentația cititorului de a relectura „mai atent" romanul, în căutarea unei eventuale soluții ascunse, nu ar schimba nimic, nu s-ar încununa de succes. În acest context, într-un interviu cu Ingo Schulze dedicat acestui roman, criticul literar german Hermann Böttiger afirmă că acesta creează naratori, în care cititorul nu poate avea încredere (interviul din 25.05.2020, min. 2:09).

În prelegerea sa de poetică, ținută la Leipzig din 31.10.2007, Ingo Schulze prefigurează unele dintre intențiile romanului „Ucigașii drepți". Autorul scrie că după reunificarea Germaniei a devenit clar faptul că „literatura și afacerile nu sunt compatibile – eu însumi practic nu mai citeam."(Schulze, 2008: 17, traducere proprie). De asemenea, brusc literatura a pierdut „influența pe care o avea asupra societății" (Schulze, 2008: 17, traducere proprie), literatura, teatrul și toate artele, de fapt, pierzându-și poziția centrală, degenerând în decor. Autorul remarca cu tristețe cum, practic, peste noapte literele au fost acoperite de cifre (Schulze, 2008: 40, traducere proprie), și numai cifrele au început să conteze, ele decideau. În așa moment, revenind la romanul pus în discuție, dintr-un far al intelectualilor, dintr-o personalitate notorie și influentă în lumea cititorilor pasionați de cărți bune, bucurându-se de un statut special, având un venit satisfăcător și un rol important în societate, edifi-

cat timp de decenii (dincolo de cotidianul politic estompat în roman), anticarul se transformă pe loc într-un comerciant oarecare, de rând cu toți ceilalți. Exact cum remarca Ingo Schulze în prelegerea sa de poetică, în momentul în care cărțile nu mai reprezintă o valoare, devenind o marfă ordinară, accesibilă tuturor și în cantități infinite, respectiv implicit neapreciată, proprietarul librăriei de anticariat își pierde brusc statutul în societate și, respectiv, și sensul vieții și activității sale.

Un aspect important relevant pentru roman, care se regăsește și în prelegerea de poetică a autorului, este întrebarea, cine are dreptul să povestească istoria, sau cine decide asupra interpretării ei, care va fi perspectiva? Or, strategia ambiguizării, la care recurge în mod intenționat, îi servește lui Ingo Schulze tocmai la menținerea semnelor de întrebare, a îndoielii, altfel spus la dezvoltarea unei „noi sensibilități" pentru marile teme și întrebări ale lumii contemporane, marcate în continuare de permanente transformări. Autorul consideră că tocmai acea literatură, care descrie lumea noastră cât mai diferențiat, este eficientă (Schulze, 2008: 58).

Așadar, prin conținutul său și strategia sa narativă, romanul corespunde paradigmei noastre actuale, în care asistăm la prăbușirea oricăror rețele de sens, în termenii lui Y.N. Harari (Harari, 2018). Ambiguizarea, provocarea intenționată a ambiguității, este strategia narativă care se potrivește plenar tendințelor în permanentă schimbare, tranziției, modernității lichide în termenii lui Zygmunt Bauman (Palese, 2013: 191), haosului care pare să caracterizeze lumea contemporană, astfel toleranța la ambiguitate devenind o trăsătură imperativă a omului de azi. Jocul cu strategiile narative poate fi, prin urmare, una din modalitățile apropriate de reflectare a acestei realități.

Bibliografie:

Texte literare

SCHULZE, Ingo, 2020, *Die rechtschaffenen Mörder*, S. Fischer, Frankfurt.
SCHULZE, Ingo, 1998, *Simple storys*, Berlin Verlag, Berlin.
SCHULZE, Ingo, 1995, *33 Augenblicke des Glücks*, Berlin Verlag, Berlin.

Texte critice

ECO, Umberto, 2009, *Șase plimbări prin pădurea narativă,* Editura Pontica, Constanţa.
HARARI, Yuval Noah, 2018, *Homo deus. Scurtă istorie a viitorului*, Polirom, Iași.
LINTVELT, Jaap, 1991, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, Univers, București.
PALESE, Emma, 2013, „Zygmunt Bauman. Individual and society in the liquid modernity*"* in *SpringerPlus* 2013, 2, p. 191. Online*: www.springerplus.com/content/2/1/191 (accesat 15.07.2021).*
REIS, Jack, 1997, *Ambiguitätstoleranz. Beiträge zur Entwicklung eines Persönlichkeitskonstruktes*, Heidelberg.
SCHULZE, INGO, 2008, *Tausend Geschichten sind nicht genug*, suhrkamp, Frankfurt.
STANZEL, Franz K., 2011, *Teoria naraţiunii*, Institutul European, Iaşi.
ȘLEAHTIȚCHI, Maria, 2017, „Naratologi și reprezentări naratologice" in *Akademos*, nr. 4, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, p. 144-149.
TODOROV, Tzvetan, 1972, „Categoriile naraţiunii literare" in *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*. Univers, Bucureşti, p.370-400.
ȚAU, Elena, 2017, „Perspectiva narativă: tehnică și strategie" în: *Limba română. Revistă de știință și cultură,* nr. 5-6 (241-242), Chișinău, p. 133-142.

Surse internet (interviuri cu autorul romanului, postate pe youtube)

Ingo Schulze. Die rechtsschaffenen Mörder. 25.05.2020. Eine Produktion vom Literaturforum im Brecht-Haus: https://www.youtube.com/watch?v=No-nl4f4Utg&t=1223s
Ingo Schulze. Die rechtsschaffenen Mörder. 9.04.2020. Städtische Bibliotheken Dresden: https://www.youtube.com/watch?v=-_zplMwQXO0